

EL MEMORIAL D'ARBITRIS SOBRE L'ILLA DE MENORCA DEL VEEDOR FRANCISCO NEGRETE¹

Joan Pons Alzina

*La industria y trabajo de los hombres y cobdiçia de crescer
y augmentar hazienda tiene más poder que ninguna cosa.*

Francisco Negrete

*Per un guanyar, s'altre ha de perdre.
Refrany de Menorca*

RESUMEN:

Esta investigación es un estudio de un memorial de arbitris sobre la isla de Menorca redactado en 1606 por Francisco Negrete, un contador y veedor del ejército de los Habsburgo con destino en el castillo de San Felipe, en la isla de Menorca. El memorial propone un esquema de crecimiento económico mercantilista que enlaza las mejoras agronómicas, ganderas y forestales, la tasa de los precios del trigo, la industria emergente protegida y los beneficios fiscales con una previsión de crecimiento demográfico y orden social. En contrapartida a este esquema, se presentan los estudios y conocimientos actuales sobre la realidad insular de la época.

Palabras clave: Francisco Negrete, Memorial d'arbitris, isla de Menorca

ABSTRACT:

This paper studies the *Memorial d'Arbitris de l'illa de Menorca* by Francisco Negrete (1606), accounter and *veedor* of the Habsburg Army in St. Felip Castle. The *Memorial* proposes a clear scheme of mercantilistic economic growth for the island, in which it is suggested to link the improvements in agronomy, livestock and forestry, the wheat prizes fixed by the government, the protected emerging industry and the fiscal profits with a

1. Aquest treball s'ha beneficiat dels suggeriments de Josep Mª Perlasia i d'Eva Serra i Puig, a la qual li dec un pregon i afectuós encoratjament.

prevision of demographic growth and social order. Along with this mercantilistic scheme, the present state of knowledge of the island is presented.

Keywords: Francisco Negrete, Memorial d'arbitris, isla de Menorca

En la primera dècada del mil sis-cents, un comptador i veedor de l'exèrcit dels Habsburg va escriure un memorial d'arbitris sobre Menorca. El paper, que presenta observacions de l'illa amb propostes, és notable. És el primer document conegut de la història de Menorca en el qual trobem apuntades observacions de conjunt i interpretacions sobre el comportament dels menorquins en l'aprofitament dels recursos agropecuaris, menestrals i comercials. Va ser presentat a la Universitat General el 1606 amb l'afany que fos escoltat i els seus arbitris portats a terme. Setanta-dos anys després va ser tornat a discutir per la mateixa institució i arxivat. Ara és una font inestimable per a la història socioeconòmica de Menorca i també una baula més de la malla del pensament de l'arbitrisme de l'època².

En aquest article m'agradaria escoltar les observacions i propostes de l'autor del memorial; esbrinar el que hi havia de cert i el que hi havia d'imprecís -i fins i tot imaginat- d'allò que criticava, i per què la institució va ser sorda --si és que ho va ser totalment- a l'escrit. En definitiva, m'interessa mostrar com es va viure l'arbitrisme partint d'un cas concret alhora que em proposo il·luminar una tessella del mosaic de la Menorca de l'època.

Negrete, l'home del memorial

Quan Francisco Negrete es va dirigir a la Universitat General de Menorca el 1606 comptava amb una trajectòria que devia ser extraordinària per la gent de l'illa. I és que a més a més d'haver nascut en el sí d'una

2. El primer en localitzar el memorial en els arxius de l'antiga Universitat General de Menorca i Particular de Ciutadella (en endavant AMC) va ser el farmacèutic i historiador local Rafael Oleo i Quadrado, el qual en va donar notícia i el va abstractar a la seva obra *Historia de la isla de Menorca*, 1876, vol. II, pp 486-497. Aquí el transcriu íntegrament a l'apèndix i mereix una descripció més avall. No obstant, passo a citar-lo al llarg del paper com a Memorial d'arbitris sobre l'illa de Menorca de Francisco Negrete.

família forastera que s'havia professionalitzat en l'exercici de les armes, havia recollit l'experiència del periple de la geografia de les guerres dels Habsburg. He pogut saber, per una sol·licitud que havia presentat al rei setze anys abans per cobrir una plaça vacant de comissari de l'armada, que feia uns vint-i-quatre anys que estava al servei de la monarquia³. Va donar com a mèrit que el feia mereixedor del càrrec el fet que des de feia vuitanta anys la seva família fos al servei del rei (fent memòria del seu pare, del seu oncle capità Miguel⁴ i del seu cosí, també capità, Francisco Negrete, mort en la Jornada d'Anglaterra⁵); la seva participació en les campanyes del marquès de Santa Cruz a l'Atlàntic per l'ocupació de la illa Tercera, a les Açores, i la feina realitzada com a veedor a l'illa de San Miguel i en la flota de Índies. La sol·licitud porta en el marge l' anotació que “no se proveen las plaças que pide”, tanmateix la monarquia seguí delegant-li responsabilitats. Entre el novembre i el desembre de 1591, el trobem substituïnt a Pedro López de Soto en el càrrec de veedor i comptador d'artilleria de l'armada a El Ferrol⁶. El memorial d'arbitris de 1606 encara esmentaria com a font del seu sedimentat judici, a més a més de les illes de Gran Canaria, Madeira i La Tercera, que va conèixer en les campanyes atlàntiques, el coneixement d'illes com Sardenya, Sicília, “Arraguza” (Aricuza, una de les illes Lipari ?)⁷ sense que m'hagi estat possible d'esbrinar els motius dels desplaçaments d'aquests indrets⁸.

3. Archivo General de Simancas (en endavant AGS). *Guerra y Marina*, leg. 315, fol. 216.

4. Amb tota probabilitat és el mateix Miguel Negrete que va participar en la defensa de Ciutadella en l'atac turc de 1558 i que signà amb altres la relació notarial coneguda com a *Acte de Constantinoble*. Vegi's l'edició i estudi més recents d'aquest document a GABRIEL JULIÀ SFGUÍ, *Acte de Constantinoble*, Ciutadella, 1984.

5. Aquest mateix cosí el trobem el 1587 a Madrid, sol·licitant companyia, i donant com a mèrits l'haver participat en l'esclafament de la revolta de Las Alpujarras amb una companyia de tres-cents infants. AGS. *Guerra y Marina*, leg. 213, fol. 201/6v i leg. 213, fol. 204/2r.

6. AGS. *Guerra y Marina*, leg. 237, fols. 56-57; leg. 328, fol. 96 (cartes dirigides al rei de 3, 4 de novembre i 9 de desembre respectivament) i leg. 336, fol. 153 (minuta de resposta del rei de les dues primeres cartes).

7. Segons identificació probable feta per l'historiador periodista Jaume Bartrolí.

8. *Memorial*, fols. 287r., 288v. i 289r.

Negrete i el castell de Sant Felip

El 1554 es varen començar a realitzar els treballs preliminars per tal de construir el castell de Sant Felip a l'entrada del port de Maó. Un any després, la seva construcció seguiria les traces donades per l'enginyer Giovan Battista Calvi⁹. La seva fàbrica va ser una resposta a l'amenaça de la flota turca, que havia atacat la ciutat oriental de l'illa el 1535 sota el comandament de Barbarossa, i que amenaçava les costes de la Mediterrània occidental. La destrucció de Ciutadella el 1558 en un altre assalt turc, precipitaria encara més l'interès per fortificar l'illa. La desfeta humana que provocaren els dos atacs¹⁰ – amb una població que es va portar esclavitzada a Constantinoble que s'ha comptabilitzat en vuit-centes i tres mil quatre-centes persones- i l'esforç per construir noves defenses, van marcar el pas de la societat i les institucions menorquines de la segona meitat del segle XVI. Efectivament, la repoblació¹¹ es va realitzar ensems que creixia l'aparell militar de la monarquia. L'historiador Francisco Fornals ha constatat l'esforç per incrementar entre 1557 i 1570 la dotació

9. Sobre aquest enginyer italià va ser llegida a la Universitat Autònoma de Barcelona el 2002 la tesi doctoral de Damià Martínez Latorre *Giovan Battista Calvi, ingeniero de las fortificaciones de Carlos V y Felipe II (1552-1565)*.

10. Els estudis sobre els atacs turcs a Menorca comencen a ser abundants. Un dels primers en tractar el de Ciutadella, i que encara resulta interessant consultar, és el de COSMI: PAPPALÀ MARQUÈS, *La invasión turca de 1558 en Ciutadella de Menorca*, Barcelona, 1903. També aporten moltes dades interessants els treballs de FLORENCI SASTRE PORTELLA *El 9 de juliol: antecedents, protagonistes i conseqüències*, Ciutadella, 1991; *Noves aportacions al fet del 9 de juliol*, Ciutadella, 1992, i "...y otras muchas cosas se hicieron...", Ciutadella, 1993. Sobre el rescat dels seus captius, vegeu GABRIEL VILA ANGLADA, *El Paborde Dr. Marcos Martí y Totxo. Apuntes biográficos concernientes a este preclaro menorquín*, Maó, 1917. Pel coneixement de l'abast econòmic de l'ofensiva turca, vegeu MIQUEL A. CASASNOVAS, "Les conseqüències de la "desgràcia" de Ciutadella. Anàlisi del manifest de 1563", *Revista de Menorca*, Maó, pp 321-350. Sobre l'atac de Barbarossa, podeu veure: M. DERIBERE, *El pirata Barbarroja y Menorca*, Ciutadella, 1958; RAMON ROSSI LLÓ, "Assalt i saqueig de Maó per Barbarossa (1535)", *Estudis Baleàrics*, vol. 18, 1985, i P.P. DELGADO ALEMANY, "Las Baleares como escenario de la disputa de la hegemonia mediterránea: el asalto turco de Mahón de 1535", *El Mediterráneo: hechos de relevancia histórico-militar y sus repercusiones en España*, Sevilla, 1985. No obstant, per introduir-se en la problemàtica, a tot el període i a un estat de la qüestió, és molt recomenable la consulta de MIQUEL A. CASANOVAS, *Enciclopedia de Menorca. Història II*, Maó, 2000, pp. 144-146 i 187-194.

11. Sobre el creixement demogràfic de Menorca durant la segona meitat del segle, vegeu els estudis de TOMAS VIDAL i JAUME GOMILA, "Aproximación a la demografía histórica menorquina", *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, IV, 2, 1986 i *Enciclopedia de Menorca, Ia població menorquina*, Maó, 1984, pp. 61-100.

de la companyia assignada a la fortificació maonesa. De 12 artillers, 12 ajudants i 60 soldats, passaria a disposar d'1 municioner, 1 sargent, 6 cabos, 1 tambor, 1 metge, 1 armer, 1 capellà, 1 ferrer, 1 fuster i 53 soldats més, - a més a més dels 24 artillers, dels 60 soldats i del capità, alcaid del castell-, és a dir una tropa de més de 150 persones. Cal destacar que la guarnició és dotada a més a més amb la presència estable de nous càrrecs de tècnics supervisors, com els de veedor, pagador, majordom d'artilleria i un tenedor de bastiments, àdhuc de la presència dels estacionals enginyers¹². A aquesta soldadesca fixa, caldria afegir-hi la de les flotes de galeres que sovintejaven anant i venint.

El ritme de construcció del castell va estar sotmès a les intermitències financeres d'una monarquia permanentment en guerra. La lògica imposava anar tapant forats a mesura que s'obrien nous fronts. Precisament, I.A.A Thompson ha assenyalat la dispersió dels esforços de l'Imperi, des del Mediterrà a l'Atlàntic a partir de 1580, afectant les dotacions del mare nostrum¹³. La guarnició del castell es va ressentir de les prioritats atlàntiques i va quedar en 100 places d'infanteria. A aquest problema, calia afegir-hi els imponderables: problemes de supervisió dels enginyers i de mestres constructors. El 1593 les obres havien sofert un considerable retard per la mort del mestre major, el qual guardava les traces i ordes dels germans enginyers Fratin, successors del primer enginyer italià¹⁴.

Negrete, el desembre de 1601, va escriure una detallada relació de l'aquarterament de l'illa de Menorca. Amb tota probabilitat la monarquia el va destinar a l'illa amb la intenció d'esperonar una empena definitiva a les obres de construcció i també perquè alhora passés a informar sobre la guarnició menorquina. D'un total a l'illa de 287 places, 68 (corresponents a soldats d'infanteria i artilleria) no estaven en disposició de donar servei a causa de situacions de malaltia i envelliment. Les altres places es distribuïen de la següent manera: la companyia d'infanteria de Ciutadella, amb el capità Jaume Saula al front, disposava de 9 oficials i 68 soldats; la del castell de Sant Felip, 7 oficials i 62 soldats; l'artilleria de Ciutadella

12. FRANCISCO FORNALS, *Castillo de San Felipe del puerto de Mahón*, Maó, 1996, pp. 28-30.

13. I.A.A. THOMPSON, *Guerra y decadencia*, Barcelona, pp. 18, 37, 41.

14. ALICIA CAMARA, *Fortificación y ciudad en los reinos de Felipe II*, Madrid, 1998, p. 120.

comptava amb un sol artiller, i 8 el de la fortificació del port de Maó; per acabar, la companyia de cavalls lleugers disposava de 54 places¹⁵.

Més feina li devia donar escriure la relació sobre l'estat del castell, que va passar a ser valorat setmanes després, i com era costum en les fortificacions¹⁶, per un enginyer: Tiburcio Spannocchi. En el paper, Negrete amb una cura que crida avui l'atenció pel seu detall, va intentar discernir amb criteris d'estalvi el gra de la palla en tot allò que mancava a la fortalesa. Era de parer que l'obra més necessària era la pavimentació amb pedra dels quatre baluards i de les seves cortines; l'aixecament de tres nous bastions terraplenats; la construcció de dos magatzems pels cereals; un porxo per la mestrança del fuster; l'ampliació de la casa de munició; l'edificació de 50 cases pels soldats; un nou molí; unes noves carniceries; una nova font; tres rastrells; la millora de la sinya; l'escarpada dels baluards; la cisterna per la pólvora; l'ampliació del fossat, i el rebaixament de les roques de l'enrededor del castell. Tot plegat era calculat en un cost de 155.665 reals. Si s'optava per la via d'ampliar el fossat, fent innecessari el rebaixament de l'encontorn, hom en podia estalviar 92.023. La suma inicial prescindia de cegar la cala de Sant Esteve, veïna a la fortalesa, i de rebaixar els monticles més llunyans, amb la qual cosa s'estalviava d'entrada 118 ducats. Spannocchi va senyalar que el mateix veedor havia apuntat que el cost total del que s'havia gastat fins aquell moment passava de més de 230 mil ducats. Explico aquestes tasques de Negrete per posar de relleu la tasca qualitativa d'aquests veedors de la monarquia hispànica en la seva doble funció de millorament de les fortificacions i de promotors de l'estalvi financer. L'enginyer objectaria sobre aspectes de detall del veedor i del governador de l'illa, però no deixaria de ser contundent a l'hora d'apuntar la importància de la fortificació -per ell de més valor estratègic que la fortalesa de Salses-: calia assignar-li 200 ducats a l'any pel seu manteniment. Tot això en contra del parer del governador, que proposava rebaixar la dotació del presidi i dotar el plantell amb 100 places d'infanteria entost de les 84¹⁷.

15. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), *Consell d'Aragó*, leg. 1.020.

16. ALICIA CAMARA, *Fortificación...*p. 122.

17. COSME PAPPAL MARQUÉS, "La construcción del castillo de San Felipe", *Revista de Menorca*, Maó, 1919, pp. 289-372.

La funció dels veedors en l'exèrcit de la monarquia hispànica

L'ordenança del sistema militar de 1496 pivotava sobre una gestió fiscalitzada per un triple control, independent i alhora complementari. El càrrec de comptador tenia encomanades les funcions de portar els llibres de comptes i establir els pagaments. El veedor ordenava als oficials passar revista de les tropes pel seu control; donava el vist-i-plau als pagaments dels plantells, i als estats dels equipaments. És a dir, en el càrrec de veedor requeria el que avui diríem funcions d'intervenció i d'intendència. Finalment, el pagador executava les ordres de pagament¹⁸. Peça clau de qualsevol exèrcit –el proveïment–, i per poc observador que fos, el veedor disposava de la informació precisa del curs de les collites. De la sensibilitat i mà esquerra d'aquests càrrecs en depenia la bona relació amb les poblacions locals quan calia fer allotjaments. No és estrany, doncs, que d'aquests càrrecs poguessin sortir persones amb capacitat per fer propostes arbitristes.

Les necessitats defensives de la població menorquina no tapaven els ulls als inconvenients i les distorsions de la presència d'aquella tropa i castell. A més a més d'haver contribuït amb més de 2.000 lliures i amb jornals de feina¹⁹, Menorca satisfieia de fusta a la guarnició²⁰; patia de la retallada d'ingresos pel privilegi que el rei havia concedit de ser francs de sisa i altres impostos als proveïdors²¹ del castell i de talles als soldats. Des del 1580 el castell podia disposar del blat de tots els termes de l'illa, a més a més dels de Maó i Alaior més veïns a la fortificació, com ho havien estat inicialment²². Per disposicions reials de 1594, els delmes del blat i de l'ordi s'havien de dirigir a satisfer la gent de guerra²³. La població civil també havia de reforçar en cas d'atac la fortalesa amb 200 homes de Maó i 100

18. RENÉ QUATREFAGES, "Le système militaire des Habsbourg", *Le premier âge de l'État en Espagne 1450-1700*, París 2001, pp. 341-379, per l'ordenança vegeu especialment les pàgines 347, 352, n. 36 i també amb més detalls i del mateix autor, *Los tercios*, 1983, pp.134-137.

19. Sobre aquesta aportació en diner, si bé Antoni Ramis i altres historiadors locals que el succeïren eren del parer que l'illa es va comprometre a contribuir amb 5.000 lliures, Francesc Hernández Sanz, en una versió corregida de l'obra *Compendio de geografía e historia de la isla de Menorca*, (edició esmenada i augmentada de l'original publicada el 1908), Maó, 1999, pp. 477-478, era de l'opinió que l'illa només en va fer efectives 2.000.

20. ANTONIO RAMIS Y RAMIS, *Fortificaciones antiguas de Menorca*, Maó, 1832, p. 43

21. COSME PAPPALÀ, "La construcción..." , p. 306.

22. COSME PAPPALÀ, "La construcción..." , p. 307.

23. AMC. Cartes reials, caixa sense signatura i COSME PAPPALÀ, "La construcción..." , p. 307

direcció crítica apuntava que no existia el costum de vigilar el bestiar amb pastors, amb la qual cosa “el ganado se come la tertia parte del trigo y de las legumbres y otras semillas sin remedio ninguna”³⁴; de tal manera que “se muere la mitad dello, i, segons ell, amb pastor “havría más lana y mejor y más formage”³⁵. La situació era negativa i en detriment dels delmes reials, del bisbe i el Capítol³⁶. El costum menorquí d'aixecar parets de pedra seca per fer les tanques de sembradura, trobava que era un esforç inútil, de despesa de temps i diner³⁷. Ahora que tampoc no podia deixar de pensar amb els inconvenients de la retícula de parets per l'estratègia militar, “de hazer tantas tancas y paredes por los caminos reales y marinas por donde a de campear la cavallería [...] los enemigos tienen gran ventaja con escopetas y arcabuzes y los cavallos no son de servicio”³⁸. Per si fos poc, també trobava que la pagesia havia deixat de banda la silvicultura. Era de l'opinió que era una llàstima que els ullastres salvatges que sortien arreu de l'illa no s'empeltessin d'oliveres per tal de produir oli³⁹, ensems que hi havia “muchos lugares en esta isla muy a propósito para criar nogales, álamos, pinos y otros árboles que se crían para madera y fabricar casas”, i que tota aquesta fusta havia de venir “de fuera parte”⁴⁰.

D'aquesta situació se'n deduia, no tant sols una pèrdua de la seguretat alimentària, sinó també un malbaratament dels recursos illencs, de la fiscalitat reial i de l'ordre social. Això l'engrescava en acabar d'arrodonir l'anàlisi posant l'ull en la draperia menorquina, segons ell, també entrampada. Per Negrete, el valor de l'exportat en concepte de formatges i llanes, “en cantidad de veinte y cinco mil ducados” es perdia en la importació de “contrajes, mezclas, tafetanes y sedas y otros paños bien poco necesarios en esta pobre isla”⁴¹ i només en profit “de ocho o diez”⁴². Insistia que aquest comerç era dolent perquè donava lloc a més a més a una perversió de l'ordre social i moral “muy diferente de otras partes donde é asistido que ay pulicía y buen gobierno, y es que el pobre se quiere vestir

34. *Memorial...*292v.

35. *Memorial...*292v.

36. *Memorial...*293r.

37. *Memorial...*293r.

38. *Memorial...*293r.

39. *Memorial...*292r.

40. *Memorial...*292v.

41. *Memorial...*291r.

42. *Memorial...*291r.

también como el rico, y el pagés como el cavallero, y el official como el ciudadano”, amb la qual cosa “el vicioso y el moço algo rico y voluntario [...] gasta el dinero y aún muchos lo deven de hurtar a sus padres y otros males”⁴³. També va posar l'accent en el costum anomenat de la “bistreta”, és a dir, que els mercaders satisfessin per endavant el valor del comprat als pagesos⁴⁴.

Ara bé, sintetitzant el nucli principal de la seva exposició -el dèficit de gra- va posar l'accent en el preu excessivament baix de la taxa o aforació com una de les claus de volta principals del sistema que constrenyia el creixement, tot advertint que “los oficiales, sastres, çapateros, perailles y otros offiçios harán gran contradición, y la razón es que el çapatero ya tiene hecho tassa de lo que le an de dar por los çapatos, y el sastre por la ropilla y capa, y el texedor por la cana de licnço que texe [...] y ellos se hazen las tassas [...] y ansí querrán siempre que el trigo valga de balde”⁴⁵.

Aquest èmfasi a favor dels preus taxats per pragmàtiques reials era precisament un dels trets caracteritzadors del pensament arbitrista de l'època, el qual alhora, impregnat de pensament escolàstic i teoritzacions sobre el preu just, va generar un llarg debat sobre el tema. La controvèrsia va donar peu a que Antonio de Somoza y Quiroga, Pedro de Valencia i Gaspar Melchor de Soria s'inclinessin a favor de la taxació mentre que Luis Molina, L. de Deza, P. Fernández de Navarrete i Sancho de Moncado, entre altres, més a favor dels productors, es decantessin en contra⁴⁶. En tot cas, el nostre militar devia estar imbuit d'aquesta cultura arbitrista. Per ell, i pel conjunt de l'arbitrisme, es tractava d'estimular la producció per tal d'afavorir la població i establir així un cicle en espiral de creixement.

Per Negrete, el resultat de tot l'exposat era que el que calia era ser ferm en donar incentius al cultiu del blat i de la menestralia amb l'aplicació de mesures mercantilistes del tall de les que s'aplicaven a Sardènia i Sicília i altres llocs de l'Imperi. És a dir, permetre l'exportació del blat

43. *Memorial...290r-291v*.

44. *Memorial...291v*.

45. La insistència sobre la tasa es tractada en el *Memorial* en els capítols 2, 9, 17, 18 i 19 (folis 286v, 288r, 289v-290r).

46. Vegeu sobre aquest punt, LUIS PERDICES, *La economía política de la decadencia de Castilla en el siglo XVII*, Madrid, 1996, pp. 112-116.

47. *Memorial...286v*.

48. *Memorial...286v*.

excedentari fruit de la nova rompuda de terres⁴⁷; la venda del cereal a un preu de taxa “algo cresçida para animar a los labradores a sembrar”⁴⁸; l’obligació mitjançant pragmàtica de sembrar un nombre d’arbres a l’any⁴⁹ i empeltar els ullastres⁵⁰; la norma de vigilar els ramats amb pastor; l’interdir la construcció de parets seca o l’eliminació dels cavalls corases del rei; la prohibició d’importar “por tiempo de veinte años [...] paños, ni mezclas, ni contrajes, ni sedas”⁵¹, i a més seguir fortificant la illa⁵².

Va concretar la intervenció per tal d’incentivar la producció del cereal de la següent manera. Calia que les universitats de cada terme elegissin dues persones per tal que, una vegada visitades les explotacions i vistes les terres més adequades per fer noves rompudes, obliguessin els seus conreadors a fer-les o a deixar-les a fer als barquerers -jornalers sense terra que tenien costum sota tractes verbals amb els propietaris de conrear petites extensions⁵³. No sense caure en contradicció amb el que havia assenyalat en un altre part del memorial sobre el malbaratament dels recursos mitjançant les parets, apuntava que aquests llogaters se’ls havia d’obligar a tancar bé i al seu càrrec les terres treballades⁵⁴. Seguia delimitant la política a seguir calcant en gran mesura els mètodes de l’Imperi a Sardenya i Sicília, fent abstracció de l’idiosincràcia socioeconòmica de l’illa. Passat el dia de Sant Miquel de setembre, una vegada recollida la collita, calia saber, mitjançant els quaderns dels delmes reials, del bisbe i del Capítol, la producció anual i així poder establir el gra necessari per a la propera collita i el consum de l’illa⁵⁵. Una vegada fet això, el governador podia permetre l’exportació als conreadors del blat excedentari -les *sacas*- a un preu taxat alt, no concedint aquests drets d’exportació sinó “a conradores, personas que hubieren sembrado y cultivado” en cap cas però, “a particulares de la isla que tienen censales de trigo, aunque les sobre mucha suma después de proveydas sus casas, ni se á de sacarlo de los diezmos del rey, nuestro señor, ni del obispo y Capítulo, rectores, ni curas, sino sólo a dichos conradores, pajeses,

49. *Memorial...*292v.

50. *Memorial...*292r.

51. *Memorial...*291r.

52. *Memorial...*293v. El curiós és veure la presència dels barquerers a inicis del segle XVII, quan coneixíem del seu paper a partir del segle XVIII.

53. *Memorial...*287r.

54. *Memorial...*288r.

55. *Memorial...*286v i 289r.

cavalleros y personas particulares que sembraren y conrraren”⁵⁶. Tot i que això era a criteri del governador, Negrete deixava la porta oberta a la participació en aquest discerniment a “un jurado de cada parte de donde se á de sacar y con los del consejo”⁵⁷. La sortida del blat de Menorca, es faria des dels ports de Maó i Ciutadella, no permetent cap més embarcador si no fos “con permisión particular y maduro acuerdo”⁵⁸. Malgrat Negrete no era partidari de fiscalitzar aquestes *sacas* els primers cinc o sis anys, donava la informació dels impostos de l'illa de Sardenya, “de cada estarel (que será quatro barsellas de esta isla poco menos) paga el conrrador [...] un real castellano de derecho, mas, si es mercader u otro particular que no á sembrado y lo compra para tener grangería, paga quatro reales”. D'aquestes entrades fiscals, proposava que en sortirien beneficiats el rei i les universitats fent-ne meitat i meitat⁵⁹. Tot plegat fa pensar que els projectes del militar pretenien convertir Menorca en una roda més de la màquina imperial Habsburg.

Els transfons del memorial

L'antropologia social, en un esforç per criticar la teoria de la “modernització” que una barroera sociologia rural nordamericana va desenvolupar a partir dels anys cinquanta, ha anat demostrant que moltes de les explicacions emprades per fer entendre el comportament pagès han estat fonamentades en apriorismes culturalistes, essencialistes, psicologistes i que prescindeixen d'una anàlisi de les societats pageses reals, alhora que prescindeixen també de les relacions socials específiques que les comunitats camperoles mantenen en el sí de la societat rural. Tampoc no tenen en compte fins a quin punt les ideologies de “resistència” poden ser “adaptatives” o “defensives”, o fins a quin punt poden ser resultat d'una inculcació o imposició per part dels grups socials interessats en la seva explotació i en dificultar la seva cohesió i solidaritat⁶⁰. Aquesta visió

56. *Memorial...*288v.

57. *Memorial...*289r.

58. *Memorial...*289v.

59. *Memorial...*288v-289r.

60. JESÚS CONTRERAS HERNÁNDEZ, “La teoría de la “modernización” y su concepto de cultura campesina: reflexiones críticas”, *Sobre agricultores y campesinos. Estudios de sociología rural en España*, Madrid, 1984, p. 109-148.

de l'Antropologia m'ha inclinat a no admetre en termes psicologistes les opinions de Negrete quan aquest diu "la industria y trabajo de los hombres y cobdiçia de crescer y augmentar hazienda tiene más poder que ninguna cosa", i tampoc la decisió del consell de la Universitat de Menorca quan va despatxar la lectura del memorial amb un lacònic "que per al present no s tracte de dit negoci per no ser convenient"⁶¹. Ni una posició ni l'altra són fruit de psicologismes sinó de realitats i projectes distints.

Efectivament, la insistència de l'escrit en la seguretat alimentària⁶² no corresponia a la realitat agropecuària illenca i en canvi tapava l'interès en la fiscalització de la producció. No era gens sensible a la dinàmica històrica d'aquella societat en l'aprofitament del nínxol ecològic, tampoc no ho era en relació als condicionaments mediambientals, ni en relació a l'activitat dels diversos sectors socials en joc. Els pagesos i els menestrals de l'illa devien veure en aquelles observacions part del problema alimentari, però alhora devien observar que Negrete havia estat poc amatent amb els costums, pràctiques rurals i amb les respectives formes d'endeutament estructural menorquines assajades i sedimentades al llarg de segles.

Les arrels de l'aprofitament de la terra menorquina cal buscar-los en el context del segle XIV, quan, després de la conquesta catalana de 1287, la nova societat va potenciar segurament el que des de feia segles ja havia estat base de l'illa: el bestiar, tot observant la climatologia, el solar, la vegetació i les dimensions de Menorca. Per tal d'incrementar els rendiments es va posar l'èmfasi en l'establiment de la construcció de parets a fi de tancar les superfícies que s'havien de treballar -les tanques- i

61. *Memorial...286r* i AMC, *Llibre de Consells Generals 1654-1690*, fol. 294v.

62. La seguretat alimentària també era font de preocupació per les institucions municipals, les quals mitjançant les botigues de forments, feient el que era al seu abast - la importació de blat com a mesura darrera i més frapant- per tal d'abastir a la població. D'aquesta política d'importacions però, no podem deduir ni un fatalisme dels dirigents ni una deficiència en l'aprofitament dels recursos de Menorca. Per això, la meua aportació aquí pot diferir d'altres de la historiografia més recent. Sobre el dèficit blader menorquí, vegeu MARIA LUISA SERRA, "Compras de trigo hechas por la Universidad de Mahón a diversas ciudades mediterraneas", *VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Madrid, 1959, pp. 889-900; FLORENCI SASTRE PORTELLA, "Las crisis de subsistencias. Relaciones Mallorca-Menorca a la primera mitad del siglo XVI", *Randa*, Barcelona, 21, pp. 33-48, i de MIQUEL A. CASASNOVAS CAMPS, vegeu els articles: "Relaciones comerciales entre Menorca i Italia. El comerç blader a la segona meitat del segle XVI", *XIV Congreso di Storia della Corona d'Aragona*, Sàsser, 1990 i "Crisis agràries i comerç blader a Menorca (1558-1600)", *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 54, 1998, pp. 141-162;

d'aquesta manera establir una rotació de sembradura de cereals combinada amb dos anys de guaret a benefici del pasturatge⁶³. És a dir, s'incrementaven les potencialitats orgàniques del sòl tancant les terres i jugant amb els guarets. A més a més, durant l'estiu, tots els camps del conjunt de l'illa quedaven oberts i es deixava que els ramats campessin en completa llibertat, tant en els vallats com en els de poc profit que no ho eren, per tal que, davant l'escassetat d'herba i rostoll, es poguessin assegurar d'aliment. Les dimensions reduïdes de l'illa feien factible, tot i el paissatge de tanques obertes de l'estiu, el funcionament de la ramaderia sense pastors. A l'inici d'una nova temporada agrícola, abans de les pluges de tardor, mitjançant les encorralades, que efectuava el Batlle de les ovelles o de les encorralades, un oficial de les universitats, es recuperava el bestiar. Com a criteri per discernir la propietat dels diferents caps de bestiar en aquest funcionament comunal, almenys aparentment a l'estiu, es feia servir la marca a les orelles de l'animal que cada casa posava, una vegada era aprovada per la universitat vilatana a la qual pertanyia. Per descomptat els condicionaments mediambientals de l'illa han jugat un paper clau institucional en el desenvolupament de l'agrosistema i de l'explotació ramadera illenca al costat dels factors de reforçament institucionals.

En efecte, hi ha prous indicis per senyalar que Menorca fou terra de bestiar des d'èpoques prehistòriques. Ho explicaria la conjunció de clima, sòls, hidraulisme i vegetació illencs. L'exposició de Menorca al vent del nord -la Tramuntana- és el tret que sens dubte ha marcat més el paisatge, ja que és fred, sec i violent i ha constrenyit el desenvolupament de la silvicultura. Els ullastres i alzines que creixen exposats al vent estan inclinats cap al sud. Malgrat això, l'illa gaudeix de temperatures suaus (10,5°C el gener, 24,5°C al juliol); una humitat relativa que no baixa mai a valors extrems (mínim, juliol 13 h., 51%; màxim, desembre i gener, 7 h., 80%), i un règim de pluges, que encara que sigui desfavorable per l'escassetat de precipitacions a l'estiu i per les irregularitats de les pluges de primavera, la fa l'illa més plujosa de totes les del conjunt de les Balears⁶⁴.

63. Sobre les arrels medievals de la costum d'aixecar parets, vegeu MARIA PERELLÓ I MÀS, *Menorca a l'època de Pere el Ceremoniós*, Maó, 1986, p. 54. L'autora és de l'opinió que, malgrat la primera reglamentació sobre aquesta construcció sigui de 1373, les primeres notícies de la seva existència són de 1350.

64. JEAN BISSON, *La tierra y el hombre en Menorca*, Palma, 1967, pp. 5-6.

Els botànics que l'han estudiada, han remarcat la proliferació de farratges i de prats naturals compostos per plantes de les famílies de les gramínees, les lleguminoses i d'algunes compostes que s'han reproduït equilibradament amb el bestiar que se'n beneficia⁶⁵. També la presència de races ovines i bovines autòctones, adaptades per generacions i generacions al clima menorquí i avesades als seus recursos vegetals, explicarien la insistència al llarg de la història de les comunitats camperoles a reproduir el mateix sistema agropecuari⁶⁶. No debades, la construcció de parets, el sistema de guarets, els camps de poc profit oberts als bestiaris i l'existència del Batlle de les ovelles per a diverses regulacions agropecuàries estacionals eren fruit de l'observació i de la pràctica seculars⁶⁷.

Aforacions i estructura agrària

Negrete pretenia una taxa de preus elevats dels grans amb la idea d'afavorir la producció bladera. Si en el terreny agronòmic el seu projecte topava amb la realitat agropecuària de l'illa en el terreny de la política de preus oficials que volia introduir topava amb la realitat de l'estructura rural i urbana de l'illa. Un bon instrument per observar l'estructura social és el capbreu que es va realitzar per orde del rei l'any 1600. Se m'escapa si hi ha o no connexió entre la relació del capbreu i l'arribada de Negrete, tanmateix una cosa i l'altra estan relacionades amb preocupacions fiscals de la monarquia, en el cas de Menorca vinculades a les necessitats defensives de l'illa. En aquest capbreu hi van fer constar tots els establiments enfitèutics sota domini directe del

65. Sobre la vegetació i en concret els pasturatges naturals de Menorca, vegeu les aportacions dels botànics O. de BOLÒS, RENÉ MOLINIER et P. MONTSERRAT, *Observations phytosociologiques dans l'île de Minorque*, Barcelona, 1970, pp. 15, 121 i ss i també MARIA ANGELS CARDONA I FLORIT, *El món vegetal*, vol. II de l'*Enciclopedia de Menorca*, 1988, p. 102, 119, 113-114, 124-127.

66. A manca d'estudis definitius sobre les capacitats adaptatives i qualitats d'aquestes races, és interessant consultar LLORENÇ PAYERAS, *Races autòctones de les illes Balears*, Palma, 1998, i també ÀGUEDA PONS, "Races autòctones de gran valor", *Cap de Ponent*, núm 11, Ciutadella, p.p. 16-18.

67. Recordem a B.H. SLICHER van BATH, quan assenyala que "cal considerar la ramaderia com a l'especialització més antiga de l'agricultura", *Historia agraria de Europa occidental (500-1850)*, Barcelona, 1974, p. 416.

rei, s'hi van fer constar els alous, així com també totes les cavalleries de domini directe de cavallers⁶⁸. No hi consten les terres no establertes, anomenades andrones o garrigues, ni tampoc les quintanes i les comunes de les diferents universitats⁶⁹.

Les explotacions agràries eren anomenades possessions o llocs i es devien establir amb motiu del poblament de l'illa a darreries del segle XIII i inicis del XIV i en una gran proporció en termes de domini útil. Es trobaven disperses a l'illa, amb una major concentració a la part de Maó més que a la part de ponent. El Capbreu en senyala un total de 335. En el moment del capbreu ja s'havia produït un procés de diferenciació social pagesa pel qual alguns emfiteutes s'havien fet amb el domini útil d'altres a través de l'endeutament i tendien a marcar distàncies socials mitjançant l'obtenció de títols de cavaller. Les terres obtingudes passaven així a ser arrendades als camperols sense terra. Per aquesta via s'assegurava als posseïdors del domini útil un control sobre l'evolució i la dinàmica de la renda i una propietat plena al segle XIX.

Tanmateix, aquestes explotacions estaven dins d'un entremat comunitari que els avanços de la societat mercantilitzada dels segles XVIII i XIX van liquidar. És a dir, no podem oblidar que l'explotació social de la terra s'efectuava en un context en el qual també les universitats tenien veu i vot en l'aprofitament de molts recursos. Existien terres comunals (terres comunes, quintanes i garrigues sense establir de propietat reial) i, a més a més, el que ens importa més pel que fa al projecte de Negrete, els contractes d'arrendament es trobaven mediatitzats per la institució de l'aforació o preu taxat. Alterar la política de preus tasats traspalsava tot el sistema en el qual descansava l'endeutament agrari⁷⁰. D'altra banda, el

68. ANDREU MURILLO, "Emfiteusi i censals (Anàlisi socio-econòmica de l'explotació de la terra a la Menorca pre-capitalista)", *Meloussa*, 1, Maó, 1988, pp. 53-78.

69. La manca en el Capbreu d'aquestes terres ha esperonat un èmfasi en un fals triomf històric medieval d'un individualisme sociològic pagès. Sóc del parer que encara que dins el conjunt i proporcionadament aquestes terres no poden fer pensar en una illa amb una estructura agrària de tall "comunal", són rellevants i no podem menysprear-les si volem entendre la complexitat de la Transició del Feudalisme al Capitalisme a l'illa. Així com tampoc cal oblidar tota la xarxa de drets costumaris que afectaven l'ús de la terra i el bosc i que permetien la reproducció de petits camperols i menestrals en forma de trets propis i específics.

70. Sobre el tema de l'endeutament agrari vegeu els estudis d'ANDREU MURILLO, "Pressió fiscal, economia i societat a la Menorca de la transició del segle XVI al XVII", *Randa*, 21, Barcelona,

consum menestral també descansava en una política d'aforació de preus baixos⁷¹.

Tota reproducció sociocultural es dona en un joc policonflictiu i té les seves pròpies normes de cohesió i de resistència que impliquen, en definitiva, un equilibri entre grups privilegiats i subalterns. La condició perifèrica de Menorca va donar peu al manteniment o al sostingut equilibri d'unes relacions socials històriques⁷². No veig la societat menorquina de la mateixa manera en la qual es trobava la napolitana de la mateixa època. John A. Marino ha encertat en mostrar que una estructura de conflicte permanent entre grups d'interesos molt contrastats a Nàpols va afavorir la intervenció permanent de la monarquia com a àrbitre per tal de mantenir l'equilibri entre totes les parts⁷³. La presència militar a l'illa de Menorca i la seva incidència política, no ens ha d'enganyar. D'una banda, a diferència de Nàpols, les institucions internes ja jugaven aquest paper equilibrador, de l'altra convindria tenir clar la condició perifèrica de Menorca dintre el sistema de l'Imperi, com ho demostra el fet que el 1570, la monarquia preferís el deportar els menorquins en lloc de defensar l'illa, en gran escàndol de la ciutat de Barcelona⁷⁴. Potser la presència de Negrete sigui la demostració d'un gir en aquesta estratègia amb la doble finalitat de defensa, però també d'implicar Menorca en el sistema imperial a la manera sarda i siciliana.

L'arxivatge per la Universitat General de Menorca del paper de Negrete el 1606 i encara novament el 1678, quan el governador el va voler repescar de nou, indica que la insistència dels interessos reials no van arribar a fer forat en el teixit d'aquella societat i que la Universitat General

1987, p. 7-32; "Pressió fiscal i altres pressions econòmiques i extracònòmiques a la Menorca a finals del segle XVI", *VI Jornades d'Estudis Històrics Locals. Fiscalitat estatal i hisenda local (ss. XVI-XIX)*, Palma, 1988, pp. 313-342, i "Emfiteusi i censals....

71. Sobre la menestralia menorquina del període, vegeu MIQUEL A. CASASNOVAS, "El control de producció i de comercialització en el sector tèxtil menorquí a finals del segle XVI", *IX Jornades d'Estudis Històrics Locals. La manufactura urbana i els menestrals (s. XIII-XVI)*, Palma, 1991, pp. 31-39.

72. Entenc com a relacions socials històriques, aquelles que, encara que asimètriques i desiguals entre els diferents grups, permetien autònomament la seva reproducció; el manteniment de les institucions municipals amb participació de tots els segments afectats, i formes de rebeldia que podien arribar a ser potents davant les ingerències exteriors.

73. JOHN A. MARINO, *L'economia pastorale nel Regno di Napoli*, Nàpols, 1992. Vegeu especialment les pp. 16, 19, 23-25, 454.

74. *Manual de Novells Arditis*, Barcelona, 1896, Vol. V, pp. 104-105.

va ser prou poderosa i estable per frenar les intervencions de la monarquia fins el seu desballastament entrat el segle XVIII.

Les experiències de Sardenya, Sicília i Madeira

A Sicília el resultat de la política de l'Imperi en matèria de forments va ser el de la creació d'una complexe xarxa clientelar en el centre de la qual es trobava la monarquia, alhora que va veure augmentar la complexitat dels tractes comercials i la ingerència del poder del rei sobre les baronies i les comunes. Les necessitats fiscals del rei, que havien determinat la concessió de llicències d'exportació o *trattas*, van desembocar en un control del blat susceptible de ser exportat que obligava a concentrar als graners anomenats *caricatori*. Si els drets de les llicències d'exportació que marcava el virrei eren excessivament alts, llavors els compradors no volien negociar al·legant que era millor comprar el blat a altres llocs, en canvi si era massa baix, els productors no podien fer front a les despeses de producció. Si es determinaven unes quantitats de gra per exportar per damunt de les necessitats de la població, existia la possibilitat de generar fam, perill molt present per la poca confiança que generaven els agents del virrei responsables de fer les mesures. Per acabar-ho d'adobar, el virrei també estava sotmès a les pressions de la política de Madrid per la provisió de l'armada en detriment de les exportacions comercials. El 1590 es va permetre l'exportació d'una gran quantitat de gra per tal de satisfer les exigències de l'Armada de la derrota, que va provocar no tan sols la major escassetat del segle sinó també un retrocés del cultiu degut al fet que el camperolat no va disposar de la llavor necessària per sembrar⁷⁵.

La creixent dificultat per proveir gra en els diversos regnes de la corona, i l'exigència de poder disposar d'una altra terra que constituís una alternativa per al gra d'exportació, font d'entrades fiscals, van esperonar a portar a Sardenya una política agrària més intensiva. Les pragmàtiques reials de 1566, 1570, 1576 van conduir a repetir la situació siciliana amb conflictes semblants, sinó idèntics: ingerències del poder reial amb els municipis -Càller-, el clientelisme corrupte, impostos a vegades excessius

75. HELMUT G. KOENIGSBERGER, *La práctica del Imperio*, Madrid, 1989, p. 126-128.

a les *sacas* que desincentivaven el cultiu i fams degudes a càlculs errats, inferiors a les necessitats dels habitants. En definitiva, això provocà encara més un agreujament dels dèficits de producció en un moment en el qual en els altres territoris de l'Imperi es donaven greus problemes de proveïment. Només a base de refinar el control regi sobre els mecanismes administratius i les exigències de Nàpols, que reclamava blat a crits, van permetre que els incentius mercantilistes donessin alguns resultats a partir de 1597⁷⁶. El preu que Sardenya va pagar va ser la dependència de la seva economia a les necessitats de l'Imperi i la pèrdua d'autonomia per la intromissió de les autoritats reials.

Pel que fa a la Madeira, assenyalada entre Sardenya i Sicília per Negrete, tot i trobar-se en un altre geografia, les recerques actuals no permeten senyalar que la política militar millorés la situació, ans al contrari. La tropa aquarterada i les constants anades i vingudes de la flota van provocar greus problemes d'abastiment. Precisament s'ha senyalat que la conjuntura del període 1583-1637, va ser difícil i inestable per la mancança de mitjans per alimentar la tropa, els quals provocaren les revoltes de 1600, 1602, 1623, 1626 i 1627⁷⁷.

A manera de conclusió

Comptat i debatut, el veedor, va copsar el problema del dèficit blader des de la seva lògica i el document és una memòria interessant tant des del punt de vista de l'arbitrisme reial com des del punt de vista de la fredor amb què va ser rebut, i no deixa de ser una aportació panoràmica de la Menorca d'entre segles. Però el comportament camperol menorquí estava emmarcat per uns processos d'interacció home ecologia sedimentats al llarg dels segles en la lògica d'optimitzar els rendiments de l'especialització ramadera. D'altra banda, el sistema menorquí permetia el manteniment d'un status quo en el qual tots els estaments es podien reproduir sense les agudes tensions de les altres illes mediterrànies. El memorial d'arbitris

76. GIANCARLO SORGIA, "Note sui provvedimenti a favore dell'agricoltura sarda nella seconda metà del secolo XVI", *Medioevo età moderna. Saggi in onore di Alberto Boscolo*, Càller, 1972, pp. 149-169. Vegeu especialment p. 157.

77. ALBERTO VIEIRA, "Las islas y el Mundo Atlántico", *Felipe II, el Atlántico y Canarias*, Las Palmas de Gran Canaria, 2000, pp. 49-124.

proposava, sense apreciar la complexitat del marc intern de l'illa, un esquema de creixement econòmic mercantilista que encadenava les millores agronòmiques i ramaderes, la taxa dels preus del blat, l'exportació del cereal, la protegida indústria emergent, i la fortificació de l'illa amb uns suposats beneficis fiscals que mai no hagueren produït el creixement demogràfic i l'ordre social que es proposava.

Apèndix

Muy magníficos señores jurados desta ysland de Menorca, etcétera.

Francisco Negrete, veedor y contador de la gente de guerra, obras y fortificación desta dicha isla por el rey, nuestro señor, desseando el provecho del bien común y que las grandes necessidades, (que un año con otro ocurren por nuestros peccados a esta isla por falta de trigo), se remedien y reparen, ayudándose los naturales con el buen gobierno de vuestras magnificencias, á tomado trabajo, el dicho veedor y contador, en hazer ciertos capítulos, que adelante yrán declarados. Y, salvo mejor parescer, el suyo es que, poniéndose en execución lo que propone, entiende y tiene por cierto que esta isla estará muy proveyda de forment, hordio y, aún della, se podrá sacar para otras provincias, en gran beneficio de los naturales y augmento de sus haciendas, provecho y crecimiento de las rentas reales y universales. Y también dize y propone otras cosas de puliçia y buen gobierno en la manera siguiente:

1. Muy cierto es que la experiencia es madre de las cosas y que la industria y trabajo de los hombres y cobdiçia de crescer y augmentar hacienda tiene más poder que ninguna cosa, y no quiere, el dicho veedor y contador, traer a la memoria lo que á visto en muchas partes donde á estado de España, Italia, Indias y muchas islas y las maneras y órdenes de gobiernos que ay en cada provincia porque sería hazer un preámbulo muy largo y de mucha scriptura y sólo pondrá en este arbitrio la substancia de lo que le ocurre y paresce se deve hazer para remediar la necesidad del trigo, y que siempre lo aya en esta isla abundantemente, y otras cosas que en puliçia son admitidas y se deven hazer.

[286v]

2. La calidad de la tierra, muy mejor lo saben vuestras magnificencias que no el dicho veedor, y quan aparejada es para todos los fructos de pan, vino, carnes, semillas, legumbres y otras muchas cosas, que por falta de industria y trabajo se dexan de hazer y sembrar, y porque en otro lugar tratará de dichas cosas, en éste sólo atiende a lo del trigo, y dize que conviene al servicio de Dios, nuestro señor, y de su magestad, bien de los pobres y augmento de las haciendas de la isla que se acuda a este particular, ayudando a los contradores y favoresciéndolos para que siembren y cultiven la tierra. Y esto á de ser dando permissiõ que todos los que se animaren deste año en adelante a sembrar más cantidad de la que hasta aquí an tenido por costumbre, se les dará permissiõ para que, passado el día de sanct Miguel de septiembre de cada un año, vista la cosecha, haviendo hecho pesquisa y escrutinio del trigo que se á cogido en la isla y dexando para sembrar todo lo necessario, y proveída la tierra por todo aquel año y parte de otro, (por el riesgo que podría haver si no viniessse tan bueno), de todo lo demás que les quedare, se les dé saca para que lo puedan llevar a vender a qualesquier partes de los reynos de el rey, nuestro señor, y sus confederados (como no sean⁷⁸ enemigos de la fee, ni de su magestad

78. A continuació escrit en el interlineat, enemigos.

del rey, nuestro señor), y que la dicha saca sea en beneficio y aprovechamiento de los conradores y que, lo que ansí se les diere permissión para sacar de la ysla, lo vendan en ella a mercaderes, si los hubiere, al precio que se pudieren concertar, no excediendo de la tassa que estubiere puesta, la qual tassa á de ser general, porque si hubiese dos tassas no sería buen gobierno. Y siempre sería de paresçer que la tassa se hiçiese algo cresçida para animar a los labradores a sembrar, porque, si ay abundancia de trigo, ellos lo bajan y no importa que sea algo alta, y estos dos años passados fuera açertado haver puesto el trigo a tres libras y la cevada a ocho reales.

[287r]

3. Y porque toda esta isla está repartida en possessionses y lugares apartados y distintos y las tienen quatrocientas o quinientas personas y éstas, es cierto y se vee por experiencia, que no siembran de diez partes una de la tierra que tienen, y por aquí viene el daño a esta ysla y pobre república. Y para obviarle y remediarle es necesario que las universidades de cada villa nombren dos personas para que éstas adviertan a los señores de las possessionses y a los que estubieren en ellas y las tubieren a cargo, ora en propiedad, ora por vía de arrendamiento, que ellos escojan la tierra que quisieren sembrar y, escogida las dichas dos personas, verán que partes ay en las dichas possessionses cómodas y que tierra será mejor para sembrar trigo y cevada y, vista y tanteada, compelerán y obligarán al pagés y dueño de las possessionses que, si ay barquereros y personas particulares que les quieran alogar las tales tierras para sembrar trigo y cevada, lino y otras semillas, sean obligados a dárselas para que se conrren y cultiven. Porque, con la grangería de la saca, todos querrán labrar, conrrar y trabajar y que se concierten entre el dueño y el barquerero en lo que pudieren. Y en caso de discordia, y si no se conçertaren, que las dichas dos personas entren de por medio y lo que ellas dixerén sea y se esté y passe por ello.
4. En las islas de Cerdeña, Arraguza, La Terçera, La Madera, Canaria, y otras que pudiera dezir, a quarenta y cinquenta años que padescían grandes necessidades de trigo, y no por falta de la tierra sino por falta de industria y trabajo, y haviéndose dispuesto los naturales y pobladores en acudir al remedio, (como confío se dispondrán vuestras magnificencias y los naturales desta ysla), visto que el mejor advitrio era sembrar mucho y dar sacas de lo que sobrase, proveídas sus repúblicas, an venido a crescer y augmentar las haziendas en muy breve tiempo en gran suma y tienen [287v] sus tierras proveydas y libres de tan gran necesidad. Y antes que hiziesen esto eran pobres y desventurados y de dos en dos años, u de tres en tres, sacaban de sus tierras todo el dinero que había en ellas para proveerse de trigo y quedavan pobres y apurados y agora están ricos y prósperos y de otros reynos y provincias acuden a las suyas a proveerse y colmarles la tierra de dinero.
5. Bien saben vuestras magnificencias, y lo á visto el dicho veedor y contador, que los años de 1601 y 1602 y 1603 esta isla estubo abundante de trigo y valía a diez y ocho y a veinte sueldos la quartera y, por no hallar a quien venderse, se pudrió y perdió mucho y lo davan a los ganados. Y fuera mejor gobierno que, aquello que se perdió y pudrió, se sacara de la isla a vender y el dinero entrara en ella en cantidad de más de veinte mill ducados, que oy los hubiera para sacarlos y proveer la isla en esta necesidad presente, y, abiéndose podrido y perdido el dicho trigo, no á sido de provecho para los pobres ni para nadie. Y oy se halla la ysla tan pobre que si de Dios, nuestro señor, no viene el remedio, no sé lo que será della.

6. De cultivar, sembrar y coger mucho trigo, dar sacas y entrar dinero en la isla, se sigue que las tierras que se conrren criarán buena hierva y de substancia y el ganado será mucho más y mucho más aprovechado, porque el monte y matas no crían hierba de substancia, ni de provecho, y los formages se aumentarán y la lana será en más cantidad y mejor y no se la dejará el ganado por las matas y carrascas, que quando salta y anda en la campaña, aquí se deja una bedija y acullá otra, que sin duda es más de la tercia parte lo que se pierde, y todo se remedia con yr quitándole monte y sembrando mucho, y también no abré tantos ratones (como se crían) en las matas, conejos y otras sabandijas que destruyen c. blat. Y la isla se poblará de gente [288r] y vendrán nuevos moradores a ella.
7. A se de dar horden a los barquereros para que las tierras que les alogaren para sembrarlas an de cerrar bien, porque, si ganado entrare en los sembrados, no á de ser a cargo de los pageses y dueños de las possessions sino a su culpa y daño. Y que, acabado de coger el trigo y semillas que sembraren, dexen abierto para que, el un año o dos que estubiere de rastrojo, pueda el ganado paçerlo⁹ y pastarlo.
8. Aviendo puesto en execución lo que se contiene en estos capítulos para que la isla esté proveída de pan, al cabo de quatro o cinco años, como se continúen, hecharán de ver los naturales el beneficio que se les sigue de tan gran bien y lo que crescen sus haziendas de cada día, y deste advitrio el tiempo abrirá camino y nos enseñará otros de muy gran provecho y sustancia para esta ysla, como el dicho veedor y contador tiene pensados y apercebidos algunos, que con el tiempo los dirá y comunicará. Pero todos son anejos a esta materia formentaria, que es la madre de todo y la causa principal a que se deve acudir primero.
9. Puesto, caso que después de quedar la tierra proveйда, se an de dar las sacas del trigo que sobraren para que cada uno lo pueda vender al precio de la pregmática, se advierte que si las universidades desta ysla, por grangería dellas o para tener de respecto, quisieren el dicho trigo de las sacas al precio que los pageses y conradores lo hubieren vendido a mercaderes y a otras personas, es justo dárselo y que lo puedan tomar por el tanto, pagándolo luego de contado y no de otra manera, y que lo puedan sacar de la isla por grangería si quisieren o almagacenarlo, y siempre an de pagar el precio cierto en que el pagés o conrador lo hubiere vendido sin ninguna moderación ni tassa, porque ya está dicho que, en el dicho trigo de las sacas, lo an de vender libremente, mas puede ser que por mucha abundancia lo ayan vendido a menos precio de la tassa y ansí podrán las dichas universidades tomarlo por el tanto, pues es justo [288v] que ellas sean primeras y preferidas en todo, pagándolo de contado.
10. También se advierte que no se á de dar saca a persona alguna de qualquier estado, calidad o condición que sea (ecclesiásticos ni seglares, ni de otras proffessiones) sino fuere a conradores, personas que hubieren sembrado y cultibado, ni se á de dar a particulares de la isla que tienen censales de trigo, aunque les sobre mucha suma después de proveídas sus casas; ni se á de sacarlo de los diezmos del rey, nuestro señor; ni del obispo y Capítulo, rectores, ni curas, sino sólo a dichos conradores, pajeses,

79. A continuació escrit en el interlineat, y pastarlo.

cavalleros y personas particulares que sembraren y conrraren, ni estos tales, aunque sean naturales, no an de llevar las dichas sacas, ni comprar para después vender a mercaderes sino es que siembren ellos y sean conrradores que, si lo son, justo es que gozen del beneficio que gozarán los pajeses.

11. En la isla de Sicilia, y en la de Cerdeña y en otros reynos e islas, los años que ay abundancia de trigo, después de proveídas las tierras, se dan hordinariamente sacas de lo que sobra, porque con esta golosina todo el mundo se anima a sembrar y el cavallero y el conde, el hidalgo y todos conrran y cultivan, como yo lo é visto, y destas sacas tiene aprovechamiento el rey, nuestro señor, y las universidades en diferentes formas, según en cada tierra an puesto las pregmáticas. Y en esta isla, poniéndose en execuçión (lo que tanto importa en la forma y horden de dar las sacas, y poner algún derecho en ellas, el señor governador y jurados lo podrán acordar), si bien por agora el parescer del dicho veedor y contador, por los primeros cinco o seys años, es que no se ponga derecho, porque después serán a tiempo de acordarlo con maduro consejo y agora sólo se á de atender a animar a todos a que cultiven y quando vean el provecho tan grande que les resultará, acordarán lo del derecho en la forma que mejor convenga, informados de lo que se haze en otras partes. Y lo que yo é visto es que en el pagar el derecho [289r] de la saca en Cerdeña, de cada estarel, (que será quatro barsellas de esta isla poco menos), paga el conrrador, ora sea cavallero, ora conde o barón, o pagés, como él aya sembrado o cultivado, no paga sino un real castellano de derecho de cada estarel, mas, si es mercader o otro particular que no á sembrado y lo compra para tener grangería, paga quatro reales, y esto es al pié de la letra, y del derecho lleva la mitad el rey e la otra mitad las universidades.
12. Para saber çiertamente el trigo y cevada que se cogerá en la isla y hazer el tanteo y escandallo para que quede proveída y que de lo que sobrare se den las sacas, el señor governador y señores jurados, antes de tomar copia del quaderno por donde se recogen los diezmos reales de su magestad y los del señor obispo y Capitulo, y por ellos verán y entenderán todo lo que se á cogido y podrán hazer la quènta sin herrar, porque en esta forma se haze en todas las partes donde se trata desta materia de sacas.
13. El dar las licencias para sacar el dicho trigo que sobrare, ya se sabe que toca al señor governador. Bien es verdad que en Sicilia y en Cerdeña se haze con intervencion de un jurado de cada parte de donde se á de sacar y con los del consejo, porque ansí lo tiene hordenado el rey, nuestro señor, para que más ojos vean lo que se haze y atiendan a que la tierra quede proveída y que el negocio vaya con justificaciòn.
14. Á de quedar proveída la isla para un año entero y ocho meses más, que es lo que el trigo se detiene y no llega allá sino es con mucho beneficio, y ya para aquel año que queda proveído no ay necesidad, ni por los ocho meses más, y en aquellos se hecha de ver como viene el otro año y si no es bueno ay tiempo para proveerse de fuera parte y padesce la república, como agora á padescido y padesçe.
15. También se tiene por experiençia, y se á visto, que los tres años abundosos de trigo, que fueron 601, 602 y 603, no rescibió la mitad de provecho esta isla, como en un solo un año de los dos passados a rescivi[do] [289v] de daño, y agora este, que no es bueno y será quatro doble de daño, y si, aquellos tres años abundosos, lo que se pudría y se perdió, se sacara y se hiziera dinero que entrara en la isla, agora le hubiera para pagar

el trigo que á entrado y á de entrar. Y tengo por ynposible que lo aya si el rey, nuestro señor, no provee una gran partida para la gente de guerra, porque veo la tierra muy pobre y desventurada y muy corta de dinero. Y este daño viene de sembrar poco y no tener provecho los pageses y cultivadores.

16. También se advierte que las sacas no se an de dar más de por dos partes, que son la cala de Ciudadela y el puerto de Mahón, porque no conviene de ninguna manera que aya otras escalas, y si alguna vez por el puerto de Fornells o otra parte, fuera de las dos dichas, quisiere darse saca, á de ser con permisión particular y maduro acuerdo.
17. Conviene en todo caso ayudar a los contradores y ponerles ánimo para que siembren mucho, y esto lo harán si la tassa es algo crescida, con cuya ocasión en España el año passado se subió la pregmática a diez y ocho reales la hanega del trigo y a onze reales la çevada y, subiéndose en esta isla, será causa que los labradores se animen a trabajar más y a sembrar, y con la abundancia ellos baxarán y lo mismo se deve hazer en esta ysla. Y quiero dezir lo que se suele hazer en França algunas vezes que ay necessidad de trigo, y es que, quando viene de fuera parte y los mercaderes hazen plaça, si venden a treinta reales, mandan que los naturales el trigo de la tierra lo vendan a treinta reales también, con lo qual los naturales abren los silos y descerrajan los almagazenes y sale lo que havia escondido y venden, y a estas horas el forastero, viendo esto, baxa, y luego el natural baxa también, y en esta forma vienen a estar las plaças proveídas y más barato de lo que se pensava. Y yo más querría dar treinta y un reales por una quartera de trigo de la tierra que veinte y nueve por una de fuera. No é dicho esto para que sea consequencia y se haga en esta isla, en lo qual no me meto, porque el señor governador y vuestras magnificencias verán lo que más conviene, mas yo les prometo que no es mal uso el que é dicho que se haze en França algunas vezes.

[290r]

18. Desde luego vec el dicho veedor y contador que, en tratando en esta isla de sacar trigo della para fuera parte, los que fueren oficiales, sastres, çapateros, perailles y otros officios harán gran contradición, y la razón es que el çapatero ya tiene hecho tassa de lo que le an de dar por los çapatos, y el sastre por la ropilla y capa, y el texedor por la cana de lienço que texe, y el sillero por la silla que haze, y el perayle por la arroba de lana que labra, y el curtidor por el cordobán que curte, y ellos se hazen las tassas y, una vez subidas, son muy difíciles de baxar. Y así querrán siempre que el trigo valga de balde, pues ellos en sus hechuras y trabajo no es posible perder. Yo también querría que valiese a quatro reales el trigo, mas veo que no conviene a lo menos hazer la tassa tan baxa al arbitrio de los hombres; ni los pobres, ni las universidades, tienen beneficio dello sino mucho daño, porque al pagés le cuesta muy caro sembrar una quartera de trigo, y hasta ponerla en casa ay mucho que gastar, y si la pregmática es baxa, tratará sólo de sembrar lo que a menester para sy y no se curará de más y los pobres padecerán. Y por muy alta que sea la tassa que ponen en la tierra, más alta es la que ponen los mercaderes que lo traen de fuera⁸⁰ y el trigo no bueno y la provisión yncierta por venir por mar.

80. *A continuació escrit en el interlineat, y el trigo...por mar.*

19. Advierte más que se sigue otro daño muy grande y pernicioso en cogerse poco trigo y cevada, y es que este año pasado y el otro, y aún éste, se á escondido y esconderá mucha cantidad, que dejarán de dezmar, y aunque tengan muchos buena conciencia y no lo quieran hazer, les obligará la necesidad y, por evitar la tassa que les hazen las universidades para que lleven trigo a la botica, dexan de dezmar y lo pierden el rey, nuestro señor; el señor obispo y Capitulo y ellos pierden las ánimas, que es lo peor, y los buenos padres de república deven mirar por las ánimas y cuerpos de sus súbditos y ponerlos en buenas costumbres y quitarles estas ocasiones de entre las manos y si sólo se atiende a lo de los cuerpos, todo yrá perdido. Y plega a Dios que estos tres años lo que se á defraudado del diezmo no sea causa que algunos vayan al infierno [290v] o estén ya allá, lo que no permita su divina magestad por su misericordia infinita.
20. Aunque no es desta materia lo que diré aquí, en breves razones todavía é querido hablar en ello, reserbando el fundarlo con mayor substancia para otra ocasión y es, señores, que yo é procurado con su magestad, y a más de dos años que lo escrivo y trabajo en ello, que se fortifique la villa de Ciudadela, porque el castillo de Sant Phelippe ya la mayor parte dél es acabado y lo que en él se gasta en algunas cosas es para yr acabando de pulir, çonçertar y perficionarlas y desseo que su magestad ponga en execución lo de la fortificación de la dicha Ciudadela por muchos respectos y provechos que se seguirán en beneficio de la república desta isla y aumento de las rentas reales y universales, y que se poblará y crescerá de gente. Y como é dicho, de mi parte é hecho lo possible, y lo haré sin cansarme por el servicio de Dios, nuestro señor, y de su magestad y bien de la isla. Y que el dinero de las bullas quede aquí, junto con lo que sobrare de los ressidios del Real Patrimonio, que lo uno y lo otro, y lo que ayudaren los naturales con jornales y gente de trabajo, será bastante suma para en pocos años hazer mucha hazienda en la dicha fortificación, y para esforçarlo conviene que me ayuden vuestras magnificencias y pongan de por medio la persona de solvencia del señor governador y al señor virrey de Mallorca, que está en el cielo, cometió su magestad lo que yo escriví sobre esto para que informase, y lo hizo con christiano zelo y maduro consejo, aprobando que le paresçe se fortificase la dicha villa, y me lo embió a mi⁸¹ a decir como lo havía hecho y tengo carta dello.
21. Otra cosa también quiero dezir, señores, que é visto por experiencia los daños que se siguen de meter en esta isla paños de fueraparte para vestirse los naturales y un abuso grande que veo en ella, muy diferente de otras partes donde é asistido que ay puliçia y buen gobierno, y es que el pobre se quiere vestir también como [291r] el rico, y el pagés como el cavallero, y el official como el ciudadano, y por este camino las repúblicas se gastan y consumen las haziendas y yo veo, y veen vuestras magnificencias, que todos los quesos y lanas que salen desta isla, que algunos años suben en cantidad de veinte y cinco mill ducados, se trae el valor de contrajes, mezclas, tafetanes y sedas y otros paños bien poco necesarios en esta pobre isla y, si no se acude al remedio desto y se repara, siempre yrá de mal en peor y por amor de nuestro señor, les supplico acudan a

81. A continuació escrit en el interlineat, a decir.

esto. Y el parescer mío (salvo otro mejor) es que se haga pregmática que por tiempo de veinte años no se puedan meter de fueraparte paños, ni mezclas, ni contrajes, ni sedas por vía de mercancía, que haciendolo así, de las lanas que se crían en la isla harán paños boníssimos para vestirse, como yo é hecho cordellate, mezcla y estameña, todo muy bueno, y se seguirán otros muchos provechos y son que, sabiendo que está establecida la dicha pregmática, vendrán de Mallorca, y de otras partes, oficiales perailles, tundidores y cardadores, y se poblará más la ysla, y aquí se trabajará la dicha lana y tendrán para vestirse honrosamente y no hechar las artes de casa para que otros con ello se hagan ricos y prósperos y aquí quedemos pobres y desventurados. Y al cabo de pocos años desta isla sacarán paños para otras partes.

22. Y si dixeren⁸² los mercaderes, que sacan los dichos quesos y lanas, que no ay batanes ni molinos para labrar los paños, sin dubda crean vuestras magnificencias que, hecha la pregmática, se inclinarán particulares a hazer los dichos batanes y molinos, y que por esto no faltará, que Dios abrirá el camino.
23. El provecho de meter los dichos paños de fuera, bien saben vuestras magnificencias, que redundá en aumento de ocho o diez y es daño general de toda la patria y no se deve permitir ni consentir, a lo menos por vía de mercancía, sino sólamente quando las personas ecclesiásticas, particulares, cavalleros y otros de calidad, quisieren vestirse de paños finos de fuera parte, que se les dé licencia para meterlos para su proprio usso y vestir sus casas, pero no para mercancía en [291v] ninguna manera, so graves penas, y esto es y será de grandíssima importancia, porque el vicioso y el moço algo rico y voluntario, como vee el aparejo a la mano, gasta el dinero y aún muchos lo deven de hurtar a sus padres y otros males que ay de moatras que se toman y censales que se compran con dichas moatras de paños, y puede ser que yo sepa de algunos, y telillas que se traen de Génova y bujerías que acaban y consumen la hazienda sin provecho.
24. Y si los dichos mercaderes dixeren que, si no se meten en paños y en mercancía el dinero de los quesos y lanas, no havrá comodidad de meterlo y que en la isla no se hallarán cambios para ello, sé dezir que, en començandolo a poner en usso, abrirá Dios el camino para todo, y podrá ser que los mercaderes de Barcelona, Génova, Valencia, Mallorca y otras partes vengan aquí a comprar los quesos y parte de las lanas y traygan dineros en contado e hinchán la tierra dellos, que es lo que es menester y no paños ni bujerías escusadas, quanto más que, en començando esta tierra á tener dinero, tendrá crédito en todas partes y correrán cambios para ella y havrá quien los dé y mercaderes de mucha posibilidad y riqueza, como los tienen otras tierras más pequeñas que esta.
25. El negocio de la vistreta que aquí se ussa, dando a los pageses dinero adelantado mucho antes que se haga el queso y la lana, no lo tengo por muy seguro para la conciencia ni para el aumento de la isla. Porque agora, continuándose el dar las dichas vistretas, redundá el provecho en beneficio de doze o quinze personas que tienen esta grangería, y el daño es general en toda la isla y, si caso fuesse que, estas catorze o quinze personas que sacan los quesos y las lanas, metiesen en la tierra el dinero en contado, medio mal sería y el daño no crecería tanto, pero métenlo en paños, tafetanes, pasamanos y otras

82. A *continuació ratllat*, los mercaderes.

cosas de que tenemos bien poca necessidad, y lo mejor es hazer la pregmática que tengo referida atrás, y sería cosa acertada también que se hiziese plaça y que allí se venga públicamente a vender los quesos y las lanas [292r] y compre quien quisiere, y lo que desto á de salir de la isla que primero y ante todas cosas quede muy proveída de lo necessario y que, de lo demás que se sacare, paguen buen derecho para su magestad y universidades. Y yo asseguro que si se haze plaça, hecharán de ver en poco tiempo el provecho que se sigue.

26. Poniéndose en execución lo del trigo, y demás cosas que tengo dichas, y la fortificación de Ciudadela, en poco tiempo crecerá la ysla de gente, y aún tanta, que espero en Dios que será necessario fortificar el puerto de Fornells y hazer allí una villa, y esto será tan seguro como se verá por la obra. Y el provecho de las rentas de su magestad será al doble de lo que oy es y la isla ennoblescida y rica.
27. Puede ser que naturales de la isla que no serán conradores, y no cultivarán ni sembrarán, compren a los pageses el trigo y les den dinero adelantado para la cosecha y estos lo querrán sacar para su grangería. A los tales se les á de crescer el derecho en la forma que a los mercaderes forasteros, pues lo hazen por mercançia y grangería, y no es justo que gozen del beneficio que resçibirán los conradores, pues no siembran ni cultivan.
28. Advierte más el dicho veedor que á visto en esta isla, (porque la á caminado toda) en algunas partes que estan guardadas de la tramontana, mucha cantidad de ollastres y olibos silvestres que se pueden empeltar para hazer olivas y coger aceite. Y para mejor ver esta experiencia el dicho veedor á hecho empeltar seis ollastres en una huerta que á hecho y an tomado seis oliveras, que es para dar mil alabanças a Dios, nuestro señor, y es sin duda que, haziéndolo en esta isla, de aquí a diez o doze años no será necessario aceite de fuera parte. Dévese acudir a esto con mucha instancia y mandar a los dueños de las possessiones que cada un año hagan empaltar tantos árboles cada año y ponerles graves penas sobre ello.

[292v]

29. Ansí mismo deven considerar vuestras magnificencias que ay muchos lugares en esta isla muy a propósito para criar nogales, álamos, pinos y otros árboles, que se crían para madera y fabricar casas, y en la provincia de Cataluña, y casi todas las más del mundo, ay pregmáticas hechas en que obligan a los labradores á poner destos árboles cada un año tantos, y que tengan cuenta de guardarlos y criarlos, y es gran lástima que, pudiéndolo haver en esta isla tan abundantemente lo traigan de fuera parte, y les cuesta caro y muchas vezes se pierde en la mar en naufragios y conviene poner remedio en ello y hazer la pregmática para que cada uno ponga cada año tantos árboles destos.
30. E entendido e que su magestad había dado una provisión para que se guardase el ganado en esta tierra y sin duda el ponerlo en execución fuera de grandíssimo provecho y bien de los naturales y acrescentamiento de las haciendas, aunque la carne se subiese algo más del preçio que agora va, y a los principios (como es cosa que en esta tierra jamás se á hecho) paresceles dificultoso pero no lo es porque comenzando aguardarse el ganado quando las ovejas y cabras están para parir después los hijos es fácil de menearlos y guardarlos como son chicos y las madres los guardan y acompañan y en un año o en dos serían mansos y desto se seguiría que los pastores los llebarían a buen

pasto y a beber buenas aguas y no se moriría, como se muere, la mitad dello y habría más lana y mejor y mas formage y sin duda vendría el negocio a término (guardándose el ganado) que muchos años se hubiese de sacar de la isla cantidad dello y meter dinero en ella.

31. Síguese otro daño de no guardar el ganado, que se come la tercia parte del trigo y de las legumbres y otras semillas sin remedio ninguna, daño notable de los labradores y desta pobre isla y de los árboles frutales, nogales y otros que no se crían porque el ganado [293r] los destruye quando son pequeños, y esto se vee cada día.
32. Ay otro daño de no guardar el ganado y es que el rey, nuestro señor, y el obispo y Capitulo pierden mucha cantidad de diezmo porque se muere gran suma de ganado y lo matan moscas, gusanos y cuerbos porque no ay quien tenga quenta con ello ni pastores que lo defiendan, y todos resciben daño manifiesto.
33. Otro daño más se sigue, y es el mucho tiempo que se ocupan en hazer paredes y tancar las partes donde an de sembrar, en que pierden tiempo y gastan dinero los pajeses y la tierra que ocupan las paredes es mucha y tierra de matas buenas para criar trigo.
34. Ay otro daño muy notable, y que yo pienso representar a su magestad por sus reales consejos de Guerra y Aragón, y es que de hazer tantas tancas y paredes por los caminos reales y las marinas por donde á de campear la cavallería desta isla y cavallos ligeros que sirven a <a> sueldo del rey, nuestro señor, no pueden hazer los effectos que convienen para la buena guardia y custodia de esta tierra, ni con la presteça necessaria, y los enemigos tienen gran ventaja con escopetas y arcabuzes y los cavallos no son de serviçio por esta causa y su magestad gasta el dinero en balde. Y es cosa cierta, para los que entienden de guerra y se an visto en ella, que veinte arcabuzeros apearán a cien cavallos y harán lo que quisieren haviendo dichas paredes y estando todo tancado y cerrado como está agora. Es necessario acudir al remedio o no gastar dinero con los cavallos ligeros.
35. Advierte también que si esta isla tiene abundancia de trigo y de las demás cosas contenidas atrás (como es fuerza que la tenga si los naturales lo ponen en execución y trabajan y acuden a la virtud) es cierto que esta isla será muy frequentada de forasteros y acudirán a ella más navíos que no acuden agora, rezelosos de que se les toman sus haziendas y tardan en pagárselas [293v] porque no ay dinero (y los derechos del rey, nuestro señor, y de las universidades pierden mucha suma por no venir navíos) y quando vean que ay dinero, si algún año hubiere necesidad de trigo, traerlo an sin que sea necesario embiar síndicos, tomar cambios y hazer otros gastos. Y es fuerza y cosa sabida que⁸³ abrá dinero en la isla si ay sacas de trigo.
36. Otro provecho se seguirá, y el más importante de todos, y es que, haviendo dinero en la isla de lo que yrá entrando del trigo de las sacas, las universidades se yrán proveeyendo de respecto y, usando de un arbitrio como lo haze la Universidad de Cállar en Cerdeña, y es que este año se provee de quarenta o cinquenta mill estareles y quando viene el abril, dándolo a renovar a personas seguras y abonadas, es espeçial a conrradores que tienen sembrado, viénense a proveer de trigo nuevo y bueno y, si acaso está tan llena la

83. A continuació ratllat, aya, y escrit en el interlineat, abrá.

ysla que no ay quien quiera el trigo, piden saca de lo y lo llevan a Valençia o Génova y otras partes por quenta de la universidad y grangería suya y la universidad está rica de dinero y abundosa y con la provission que tenía hecha para un año tiene para comprar para tres años, y esto mismo harán las universidades desta isla porque para todo tendrán comodidad.

37. Todo lo contenido en estos capítulos, me á parecido advertir con zelo de aprovechar y que se acuda al remedio de tanta necessidad y vuestras magnificencias rescivirán la buena voluntad. Y lo que les supplico es por el servicio de Dios, nuestro señor, que acudan a lo de la materia formentaria porque desto se seguirán muchos provechos y se abrirá el camino para todas las demás cosas que digo con este advitrio y para la fortificación de Ciudadela y todo lo demás en que yo pienso ayudar y hazer mi parte. Y no piensen ni atiendan a unos refranes que suelen dezirse: “Lo que á sido siempre, será” y “En cada villa [294r] su maravilla” y que “Lo que no hizo el padre ni el agüelo por qué lo á de hazer el hijo y el nieto” y que esto es costumbre y lo otro es costumbre, porque todo esto no milita ni es razón, ni consejo de hombres sabios, pues agora cien años a y agora cinquenta, los tiempos eran de otra manera y las tierras davan más fructo y no havía tanta malicia en el mundo, ni los peccados eran tantos, ni havía tanta gente, y en el tiempo presente son necessarios nuevos advitrios, nuevas hórdenes, diferentes costumbres y trabajo de entendimiento para gobernar las repúblicas y aún sus casas y se á de acudir al remedio de las cosas por otros caminos y dexar costumbres viejas no siendo buenas ni provechosas para los tiempos presentes. Teniendo el ojo y la mira á hazer el servicio de Dios, nuestro señor, y el bien de los pobres, viudas y huérfanos, todo se acertará, y la hazienda real crecerá y la de las universidades y naturales por el consiguiente, y los pobres se remediarán.
38. Verdaderamente que é querido embiar estos capítulos al rey, nuestro señor, por sus consejos de Guerra y Aragón donde me conocen y an visto advitrios, avisos y cartas más que é embiado, sirviendo en las Indias, Çerdeña, Portugal y otras partes, a que muchas vezes se á dado crédito y hecho mucho de lo que é propuesto y se me á gratificado con ayudas de costa y otras merçedes. Y creo también que lo que aquí digo en esta relación no pareceria mal, mas todavía é querido, primero, proponerlo a vuestras magnificencias, porque es gran virtud que el hombre se corrija y enmiende así mismo y será virtud y excelencia que esta universidad, donde hay gente tan honrrada y principal y de sabio y maduro consejo, hagan leyes y pregmáticas tan saludables á su república y buen gobierno della; que otras repúblicas la tengan embidia, y su magestad y sus consejos se lo agradezían.
39. Acabo con rogar a Dios guarde a vuestras magnificencias y abra el camino más conviniente para su santo servicio. Deste castillo de Sant Phelippe de Mahón, y junio diez, del año mill seysçientos y seis.
- Francisco Negrete.